

**МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
ФАКТОРІВ НА СУЧАСНИЙ СТАН КУРОРТНИХ ГОТЕЛІВ****Крамаренко М. О.,**

к. арх., ст. вик. каф. архітектури будівель та споруд,
*Архітектурно-художній інститут,
Одеська державна академія будівництва та архітектури,
marinakramalex@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1233-9648*

Анотація. Рекреаційний потенціал України показує наявність великої кількості курортних і рекреаційних територій для перспективного розвитку курортної діяльності. З цієї підстави є актуальним аналіз соціально-економічних факторів, що впливають на сучасний стан курортних готелів та подібних їм закладів, а також пропозиції щодо їх розвитку, особливо в Одеському регіоні.

Інтегрований методичний підхід до оцінки соціально-економічних показників готельного господарства виявив, що за останнє десятиріччя кількість готелів зросла в середньому на 6,5% і відмічено повільне зростання споживачів на 1,2% на рік. Оцінка соціально-економічних показників санаторно-курортної сфери виявила навпаки поступове скорочення закладів (приблизно на 1.2% на рік), номерного фонду (приблизно на 1.3% на рік) та обсягів обслуговування споживачів (на 1,5% на рік).

Більшість санаторно-курортних комплексів Одеських курортів були засновані у першій половині ХХ ст. і відзначаються тривалим періодом функціонування. Багато які вже перестали працювати (санаторій Магнолія, санаторій Україна, санаторій Росія тощо), та ті що, діють досі істотно змінилися. Їх натурні обстеження (санаторій ім. Горького, Лермонтовський санаторій, санаторій ім. Пірогова тощо) виявили спільні риси розвитку: відзначається їх потужна лікувальна база; збільшення загальної місткості (за рахунок добудови корпусів сезонного та цілорічного функціонування); підвищення рівня комфорту житлового фонду (переобладнання колишніх палат у номери категорій економ, стандарт, полу люкс та в деяких випадках люкс); обслуговування конференц-сервісу (облаштування конференц-залів різної місткості та банкетних залів) особливо у низький сезон; розвиток послуги профілактики та оздоровлення (спа-догляд, косметологія, велнес); проведення дозвіллевих заходів на території.

Доведено, що збереження і розвиток лікувальної бази на курортах – один із пріоритетних напрямків курортної галузі України. Існуюча санаторно-курортна інфраструктура не може в повній мірі задовольняти сучасні потреби споживачів, одним із факторів є великий обсяг застарілих, зношених та неприбуткових будівель, це негативно позначається на завантаженні і функціонуванні. Необхідно будівництво як нових курортних готелів, так і реконструкція існуючого курортного фонду з урахуванням світових сучасних стандартів, орієнтацією на внутрішній оздоровчий туризм, підвищенням рівня комфорту номерного фонду, збереженням потужної курортно-лікувальної бази.

Ключові слова: курортні готелі, соціально-економічні фактори, методика, архітектурні рішення.

**МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КУРОРТНЫХ
ГОСТИНИЦ****Крамаренко М. О.,**

к. арх., ст. преп. каф. архитектуры зданий и сооружений,
Архитектурно-художественный институт,
Одесская государственная академия строительства и архитектуры,
marinakramalex@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1233-9648

Аннотация. Рекреационный потенциал Украины показывает наличие большого количества курортных и рекреационных территорий для перспективного развития курортной деятельности. На этом основании является актуальным анализ социально-экономических факторов, влияющих на современное состояние курортных гостиниц и подобных им заведений, а также предложения по их развитию, особенно в Одесском регионе.

Интегрированный методический подход к оценке социально-экономических показателей гостиничного хозяйства обнаружил, что за последнее десятилетие количество гостиниц выросла в среднем на 6,5% и отмечен медленный рост потребителей на 1,2% в год. Оценка социально-экономических показателей санаторно-курортной сферы обнаружила наоборот постепенное сокращение учреждений (примерно на 1.2% в год), номерного фонда (примерно на 1.3% в год) и объемов обслуживания потребителей (на 1,5% в год).

Большинство санаторно-курортных комплексов Одесских курортов были основаны в первой половине XX в. и отмечаются длительным периодом функционирования. Многие уже перестали работать (санаторий Магнолия, санаторий Украина, санаторий Россия и т.д.), и те что действуют до сих пор существенно изменились. Их натурные обследования (санаторий им. Горького, Лермонтовский санаторий, санаторий им. Пирогова и т.д.) обнаружили общие черты развития: отмечается их мощная лечебная база; увеличение общей вместимости (за счет достройки корпусов сезонного и круглогодичного функционирования); повышение уровня комфорта жилого фонда (переоборудование бывших палат в номера категорий эконо, стандарт, полу люкс и в некоторых случаях люкс) обслуживание конференц-сервиса (обустройство конференц-залов различной вместимости и банкетных залов) особенно в низкий сезон; развитие услуги профилактики и оздоровления (спа-уход, косметология, велнес) проведение досуговых мероприятий на территории.

Доказано, что сохранение и развитие лечебной базы на курортах – одно из приоритетных направлений курортной отрасли Украины. Существующая санаторно-курортная инфраструктура не может в полной мере удовлетворять современные пожелания потребителей, одним из факторов является большой объем устаревших, изношенных и неприбыльных зданий. Это негативно сказывается на загрузке и функционировании. Необходимо строительство как новых курортных гостиниц, так и реконструкция существующего курортного фонда с учетом мировых современных стандартов, ориентацией на внутренний оздоровительный туризм, повышением уровня комфорта номерного фонда, сохранением мощной курортно-лечебной базы.

Ключевые слова: курортные отели, социально-экономические факторы, методика, архитектурные решения.

METHODICAL APPROACH TO THE ESTIMATION OF THE SOCIO-ECONOMIC FACTORS INFLUENCE ON THE CURRENT STATE OF RESORT HOTELS

Kramarenko M. O.,
C. Arch., Senior Lecturer, Department of Architecture of Buildings and Structures,
Architectural and Art Institute,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture,
marinakramalex@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1233-9648

Abstract. The recreational potential of Ukraine shows the presence of a large number of resorts and recreational areas for the prospective development of resort activities. For this reason, it

is relevant to analyze the socio-economic factors that affect the current state of resort hotels and similar establishments, as well as proposals for their development, especially in the Odessa region.

An integrated methodological approach to assessing the socio-economic performance of the hotel industry has found that over the last decade, the number of hotels has increased in average on 6.5% and a slow increase of consumers by 1.2% per year. An assessment of the socio-economic indicators of the sanatorium and resort sphere revealed, on the contrary, a gradual reduction of establishments (about 1.2% per year), of the number fund (about 1.3% per year) and of the volume of customer service (1.5% per year).

Most of the spa resorts of Odessa resorts were founded in the first half of the twentieth century and are marked by a long period of operation. Many of them have already stopped working (Magnolia sanatorium, Ukraine sanatorium, Russia sanatorium, etc.), and rest have still been operating have changed significantly. Their full-scale examinations (Gorky sanatorium, Lermontov sanatorium, Pirogov sanatorium, etc.) revealed common features of development: their powerful medical base is noted; increase in total capacity (due to the completion of seasonal and year-round buildings); increasing the level of comfort of the housing stock (conversion of former chambers into rooms of economy, standard, semi deluxe and in some cases deluxe); maintenance of conference services (arrangement of conference rooms of various capacity and banquet halls), especially in low season; development of prevention and rehabilitation services (spa care, cosmetology, wellness); leisure activities on site.

It is proved that the preservation and development of the health resort base is one of the priority directions of the resort industry in Ukraine. As the research shows, existing sanatorium and resort infrastructure has a large amount of outdated, worn out and unprofitable buildings. It is necessary to build new resort hotels and reconstruct the existing resort fund, taking into account the world's modern standards, an orientation towards internal health tourism, an increase of the hotel rooms' comfort level, the preservation of a powerful health resort base.

Keywords: resort hotels, socio-economic factors, methodology, architectural solutions.

Вступ. Тенденція та прогнози в'їзного туризму за період 1950-2030 за даними Всесвітньої Туристичної Організації показує, що кількість міжнародних подорожей щорічно продовжуватиме зростати (Рис. 1. 1). Міжнародні відвідування, пов'язані з відпочинком, рекреацією та оздоровленням слідують за своєю кількістю (Рис. 1. 2.) [12]. Зростає кількість людей, що бажають профілактичних, рекреаційних або потребують відновних, лікувальних програм, тому Всесвітньою Організацією Охорони Здоров'я прийнята стратегія «Здоров'я для всіх в ХХІ столітті», яка наголошує на необхідності розробки регіональних і національних стратегій з охорони здоров'я та сталого її розвитку, а також відповідальному ставленню до здоров'я та факторам, що його визначають [13].

Що стосується в'їзного туризму в Україні, статистичні дослідження виявили, що девальвація гривні і скорочення доходів істотно знизили його частку, що за даними Держтуризму становила 5,083 тис. в'їзних туристів у 2013 і скоротилась до 3,083 тис. у 2015 році (Рис. 1. 3). Проте дана ситуація стала сприятливим фактором для розвитку внутрішнього туризму. На сьогоднішній день в ситуації, що склалася, у вииграші опинилися українські курорти узбережжя Чорного моря, де потік відпочиваючих зріс майже на 40% (за даними Держтуризму). За даними агентства з питань інвестицій та розвитку Одеської ОДА туристичний потік за підсумками курортного сезону 2016 року в Одеській області складався із 81% внутрішніх туристів і 19 % зовнішніх туристів. Такі статистичні дані свідчать про те, що курортній сфері в Україні та, зокрема в Одеській області, слід орієнтуватись на внутрішні туристичні потоки, які продовжують зростати.

Рекреаційний потенціал України показує наявність великої кількості курортних і рекреаційних територій для перспективного розвитку курортної діяльності (Рис. 1. 5), вони складають близько 9,1 га – це 15% території [11, С.18]. Генеральною схемою планування території України передбачено розвиток мережі оздоровчих, рекреаційних, туристичних та інших закладів відпочинку до 2020 р в 2,3 рази; а на далеку перспективу – до 3 разів і більше

[2, С.35], [12]. І найвищі показники залишаються в Азово-Чорноморському регіоні. (Рис. 1. 5-1. 6) Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013р. № 843 курортно-рекреаційну сферу і туризм за напрямками – будівництво курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури віднесено до переліку пріоритетних галузей економіки [12, С.35-37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід територіальної організації туризму в Україні, характеристику природних туристичних ресурсів країни, методика їх комплексної оцінки узагальнено у книзі Т. Ф. Панченко: «Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура»[2]. Монографія «Регіональний туристичний продукт: проектний підхід до забезпечення конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту» присвячена теоретико-методичним підходам до дослідження комплексного розвитку лікувально-оздоровчого туризму [3]. Серед молодих сучасних науковців з проектування та реконструкції готелів слід виділити Л. Ю. Брідню із науковою працею «Методичні основи реконструкції типових проектів готелів в Україні» [6], де розроблені рекомендації архітектурно-планувальної реорганізації готелів, побудованих за типовими проектами в Україні, в тому числі на курортах. В дисертації О. М. Карасьової «Архітектурно-планувальна організація малих готелів в умовах природних комплексів» [7] розглядаються особливості розміщення та архітектурно-планувальні рішення готельних комплексів малої місткості на природно-заповідницьких територіях, прийоми об'ємно-просторової організації за принципами екологічності, естетичності та контактності малих готелів.

Та саме сучасний стан курортних готелів в Україні, зокрема в Одеському регіоні, та соціально-економічні фактори, що на них впливають, не виявлялись у останніх наукових виданнях.

Постановка завдання. З цієї підстави є актуальним аналіз соціально-економічних факторів, що впливають на сучасний стан курортних готелів та подібних їм закладів, а також пропозиції щодо їх розвитку.

Основний матеріал і результати. Статистичний аналіз виявив, що Україна має великі, поки ще не використані можливості в галузі туризму, сучасний ринок її готельної нерухомості знаходиться на ранніх стадіях розвитку, 90% об'єктів готельної нерухомості – спадщина радянських часів. Курортний відпочинок України не так давно був організованим, зараз трансформувався в більш демократичну індустрію, що задовольняє потреби неорганізованих, індивідуальних відпочиваючих. Інтегрований методичний підхід до оцінки соціально-економічних показників готельного господарства виявив, що за період 2005-2013р. кількість готелів зростала в середньому на 6,5% і відмічено повільне зростання споживачів на 1,2% на рік (Рис. 2. 7). Оцінка соціально-економічних показників санаторно-курортної сфери виявила навпаки поступове скорочення закладів (приблизно на 1.2% на рік), номерного фонду (приблизно на 1.3% на рік) та обсягів обслуговування споживачів (на 1,5% на рік) [3]. Такі дані, свідчать про необхідність реновації санаторно-курортної сфери, що не відповідає потребам сучасності. Оздоровлення та лікування завжди були особливістю вітчизняної курортної діяльності, тому збереження і розвиток лікувальної бази на курортах – один із пріоритетних напрямків сучасної курортної галузі України. Як показали дослідження в готельному ринку присутній великий обсяг застарілого, зношеного та неприбуткового номерного фонду. У Європі досить поширена реконструкція подібних об'єктів. Це може бути рішенням для підвищення кількості якісного номерного фонду готельного сектора, оскільки дана практика вимагає менших капіталовкладень, і життєвий цикл будівництва проекту скорочується.

За даними статистичного збірника «Регіони України» разом із Кримом відійшло 1225 колективних засобів розміщення (765 – готелі та аналогічні засоби розміщення, 463 – спеціалізовані засоби розміщення), тому виникла необхідність у будівництві нових колективних засобів розміщення для забезпечення місцями для відпочинку та лікування усіх громадян України. Одеська група курортів – одна з найкращих українських здравниць, що включає бальнеогрязьові та кліматичні приморські курорти: Куяльник, Лузановка, Хаджибей,

Холодна Балка, Лермонтовський, Аркадія, Великий Фонтан тощо. Розташовані вздовж узбережжя Чорного моря в межах м. Одеса і на південно-захід від нього, а також поблизу Куяльницького, Хаджибейського та Сухого лиманів, головним чином в прибережних районах від Лузанівки до коси Кароліно-Бугаз. Показання для направлення на одеські курорти: захворювання органів травлення, опорно-рухового апарату, ураження центральної і периферичної нервової систем, серцево-судинної системи тощо [4,5] (Рис. 1).

Рис. 1. Потенціал розвитку курортної та туристичної галузей

Більшість санаторно-курортних комплексів Одеських курортів були засновані у першій половині ХХ ст. і відзначаються тривалим періодом функціонування. Багато які вже перестали працювати (санаторій Магнолія, санаторій Україна, санаторій Росія тощо), та ті що, діють досі істотно змінилися. Їх натурні обстеження (санаторій ім. Горького, Лермонтовський санаторій, санаторій ім. Пірогова тощо) виявили спільні риси розвитку: відзначається їх потужна лікувальна база; збільшення загальної місткості (за рахунок добудови корпусів сезонного та цілорічного функціонування); підвищення рівня комфорту житлового фонду (переобладнання колишніх палат у номери категорій економ, стандарт, полу люкс та в деяких випадках люкс); обслуговування конференц-сервісу (облаштування конференц-залів різної місткості та банкетних залів) особливо у низький сезон; розвиток послуги профілактики та оздоровлення (спа-догляд, косметологія, велнес); проведення дозвіллевих заходів на території. Наведені дані вказують на те, що сучасний санаторій все більше прагне до підвищення рівня комфорту.

Прикладом даного розвитку є санаторій ім. Горького (заснований у 1924 р.) (що спеціалізується на захворюваннях органів кровообігу, органів травлення, органів дихання тощо) надає розміщення у номерах від категорії економ до напівлюкс, на території добудовані літні житлові блоки, функціонують конференц-зали місткістю 40 та 190 чоловік, а також банкетний зал на 400 чоловік. Територію санаторія вдало використовують для проведення загальноміських фестивалів [8].

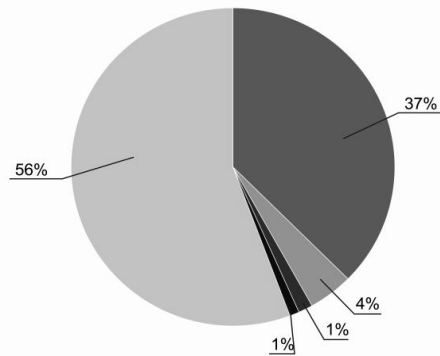
Дослідження курортних готелів Одеської області виявило їх розподіл на 2 групи: курортні готелі, що надають послуги проживання та харчування і можливість лікування у загальнокурортних центрах (готель Лермонтовський; готель Біла Акація тощо) та готелі із власним курортно-лікувальним центром, що надають повний комплекс послуг: проживання, харчування, діагностика, лікування та ін. (готель Гранд-Марин, готельний комплекс Едем тощо). Так готель Біла Акація на базі санаторію-профілакторію Біла Акація надає послуги розміщення у номерах стандарт, напівлюкс, люкс та у будиночках підвищеного комфорту; харчування; обслуговування ділового та подієвого туризму, а також можливість відвідування лікувально-діагностичного та реабілітаційного центру та СПА-центру [9] (Рис. 2).

Готелі із власним курортно-лікувальним центром – це новий тип закладу в Україні, що з'явився через потреби сучасності та відповідає світовим стандартам до засобів тимчасового розміщення з можливістю лікування та оздоровлення. Прикладом є готель Гранд Марін з багатопрофільним медичним центром поблизу курорта Чорноморка із власними мінеральними джерелами. Центр відновної та естетичної медицини при готелі проводить комплексне лікування серцево-судинних захворювань, захворювань дихальних шляхів, шлунково-кишкового тракту, післяопераційну реабілітацію тощо. Особливу увагу тут приділено рекреаційній території готелю з обладнаним дитячим майданчиком; зоною тихого відпочинку, прогулянковою зоною; відкритим басейном і пляжем. До складу готелю входять житловий та лікувальний корпуси, ресторан з дітхарчуванням, конференц-зал, зимовий сад. Корпуси пов'язані між собою закритими коридорами і переходами. Готель надає послуги розміщення у номерах стандарт, напівлюкс та люкс [10] (Рис. 2).

Курорти Одеської області

Колективні засоби розміщення в Одеській області у 2014 році

Колективні засоби розміщення	всього	кількість	у них місць, тис.
Готелі та аналогічні засоби розміщення	235	235	11,9
Спеціалізовані засоби розміщення	293	28	11,9
санаторії та пансіонати з лікуванням		9	1,2
санаторії-профілакторії		6	0,9
будинки та пансіонати відпочинку		350	32,9
бази та інші заклади відпочинку			

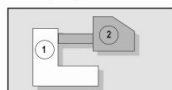

Курортний готель «Гранд Марін» (курорт Чорноморка)

з багатопрофільним медичним центром:
 -відділення клініко-лабораторної та функціональної діагностики;
 -відділення фізіо- і термальної терапії;
 -ендоскопічна отоларингологія та ЛОР хірургія;
 -відділення детоксикації та гемокорекції;
 -ендоскопічна гінекологія, урологія;
 -пластична хірургія.

Принципова схема

1) готель 2) медичний блок

Контингент обслуговування- батьки з дітьми

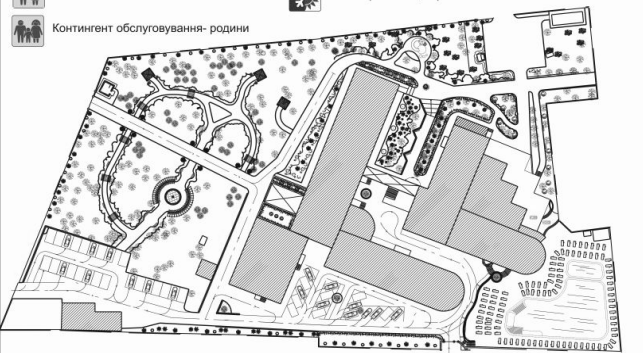
Контингент обслуговування- дорослі

Контингент обслуговування- родини

Загальна кількість місць

Режим роботи: цілодобовий

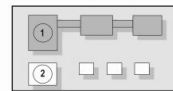

Санаторій-профілакторій «Біла Акація» з готелем (курорт Аркадія)

загальнотерапевтичний, з реабілітаційним відділенням:
 -клініка неврології та психосоматики;
 -офтальмоендокринології і кардіології;
 -центр відновного лікування;
 -клініко-діагностичне відділення.

Принципова схема

1) санаторій-профілакторій 2) готель

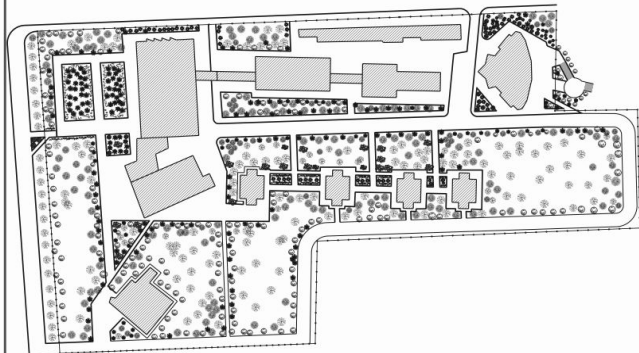

Рис. 2. Сучасний стан курортних готелів Одеської області

Висновки. Курорти Одеської області та України мають великий курортно-рекреаційний потенціал, однак існуюча слабозвинута та застаріла санаторно-курортна інфраструктура не може в повній мірі задовольняти сучасні потреби споживачів [13], що негативно позначається на її завантаженні і функціонуванні. Тому необхідно будівництво як нових курортних готелів з урахуванням світових сучасних стандартів, так і реконструкція існуючого курортного фонду відповідно до соціальних потреб та умов ринкової економіки (орієнтація на внутрішній оздоровчий туризм, підвищення рівня комфорту номерного фонду, збереження потужної курортно-лікувальної бази тощо).

Література

- [1] О. Є. Ковальська “Архітектурно-планувальна організація готелів (на прикладі крупніших міст України)”, дис. канд. арх.: 18.00.02. КНУБА. Київ, 2012.
- [2] Т. Ф. Панченко, *Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура* Київ: Логос. 2009.
- [3] За заг. ред. М.М. Іжі, К.Д. Бабова, Т. М. Безверхнюк, “Регіональний туристичний продукт: проектний підхід до забезпечення конкурентоспроможності”, монографія. Одеса, ОРІДУ НАДУ 2016.
- [4] За ред. К.Д. Бабова; В.В. Єжова; О. М. Горохтіна, *Курорти та санаторії України: Науково-практичний довідник*. Київ, Видавничий дім «Фолігрант», 2009.
- [5] Под. ред. Е. И. Чазова *Курорты. Энциклопедический словарь. Издательство «Советская энциклопедия»*. Москва, 1983.
- [6] Л. Ю. Брідня “Методичні основи реконструкції типових готелів в Україні” дис. канд. арх.: 18.00.02. КНУБА. Київ, 2014.
- [7] О. М. Карасьова “Архітектурно-планувальна організація малих готелів в умовах природних комплексів” автореф. канд. арх.: 18.00.02. КНУБА. Київ, 2009.
- [8] Курорт ім. Горького – здоров’є без ліків. Одеса, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.gorkogo.com.ua/> Дата звернення: Грудень 1, 2018.
- [9] Санаторій-профілакторій Біла Акація. Одеса, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.akacia.od.ua/hotel/> Дата звернення: Грудень 1, 2018.
- [10] Grand Marine Hotel & SPA. Odessa, 2018. [Online]. Available: <http://grand-marine.com.ua> Accessed on: December 1, 2018.
- [11] Е. Быркова “Рынок международного туризма: основные тенденции 2013 года” *Информационно-аналитическое сетевое издание «ПРОВЭД»*. Санкт-Петербург, 2013. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://xn--b1ae2adf4f.xn--plai/analytics/research/7035-turizm.html> Дата обращения: Декабрь 1, 2018.
- [12] Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 7.02.2002. Відомості Верховної Ради України. Київ, 2002. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059-14> Дата звернення: Грудень 1, 2018.
- [13] Н.О. Коваленко “Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України. Економіка харчової промисловості” ел. журнал. Coordinating Centre of Scientific Journals’ Publishing ONAFT, 2015. Том 7. Вип. 4. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://doi.org/10.15673/2312-847x.4/2015.56728> Дата звернення: Грудень 1, 2018.

References

- [1] O. Ye. Kovalska “Arkhitekturno-planuvalna orhanizatsiya hoteliv (na prykladi krupnishykh mist Ukrayiny)”, dys. kand. arkh.: 18.00.02. KNUBA. Kyuyiv, 2012.
- [2] T. F. Panchenko, *Turystychne seredovyshche: arkhitektura, pryroda, infrastruktura*, Kyuyiv: Lohos. 2009.

- [3] Za zah. red. M.M. Izhi, K.D. Babova, T. M. Bezverkhnyuk, “Rehionalnyy turystychnyy produkt: proektnyy pidkhid do zabezpechennya konkurentospromozhnosti”, monohrafiya. Odesa, ORIDU NADU 2016.
- [4] Za red. K.D. Babova; V.V. Yezhova; O. M. Torokhtina, *Kurorty ta sanatoriyi Ukrayiny: Naukovo-praktychnyy dovidnyk*. Kyyiv, Vydavnychyy dim «Folihrant», 2009.
- [5] Pod. red. E. I. Chazova Kurorty. Jenciklopedicheskij slovar. Izdatelstvo «Sovetskaja jenciklopedija». Moskva, 1983.
- [6] L. Yu. Bridnya “Metodychni osnovy rekonstruktsiyi typovykh hoteliv v Ukrayini” dys. kand. arkh.: 18.00.02. KNUBA. Kyyiv, 2014.
- [7] O. M. Karasova “Arkhitekturno-planovalna orhanizatsiya malykh hoteliv v umovakh pryrodnykh kompleksiv” avto-ref. kand. arkh.: 18.00.02. KNUBA. Kyyiv, 2009.
- [8] Kurort im. Horkoho – zdorovyje bez likiv. Odessa, 2018. [Elektronnyy resurs]. Dostupno: <http://www.gorkogo.com.ua/> Data zvernennya: Hruden 1, 2018.
- [9] Sanatoriy-profilaktoriy Bila Akatsiya. Odesa, 2018. [Elektronnyy resurs]. Dostupno: <http://www.akacia.od.ua/hotel/> Data zvernennya: Hruden 1, 2018.
- [10] Grand Marine Hotel & SPA. Odessa, 2018. [Online]. Available: <http://grand-marine.com.ua> Accessed on: December 1, 2018.
- [11] E. Byrkova “Rynok mezhdunarodnogo turizma: osnovnye tendencii 2013 goda” Informacionno-analiticheskoe setevoe izdanie «PROVJeD». Sankt-Peterburg, 2013. [Elektronnyy resurs]. Dostupno: <http://xn--b1ae2adf4f.xn--p1ai/analytics/research/7035-turizm.html> Data obrashhenija: Dekabr 1, 2018.
- [12] Zakon Ukrayiny «Pro Heneralnu skhemu planuvannya terytoriyi Ukrayiny» vid 7.02.2002. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Kyyiv, 2002. [Elektronnyy resurs]. Dostupno: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059-14> Data zvernennya: Hruden 1, 2018.
- [13] N.O. Kovalenko “Analiz rynku sanatorno-kurortnykh posluh Ukrayiny. Ekonomika kharchovoyi promyslovosti” el. zhurnal. Coordinating Centre of Scientific Journals Publishing ONAFT, 2015. Tom 7. Vyp. 4. [Elektronnyy resurs]. Dostupno: <https://doi.org/10.15673/2312-847x.4/2015.56728> Data zvernennya: Hruden 1, 2018.